

## НАРЫС «ЛАГЕРЬ СМЕРТИ» ЯКУБА КОЛАСА ЯК УЗОР МАСТАЦКАЙ ПУБЛІЦЫСТЫКІ

*В. М. Губская*

*Беларускі дзяржаўны эканамічны ўніверсітэт,  
Партызанскі пр., 26, 220070, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь,  
o\_gubskaya@mail.ru*

У артыкуле разглядаецца пытанне мастацкай апрацоўкі актуальнага факта ў тэксце, арыентаваным на публіцыстычнае вырашэнне канкрэтных задач для вызначанай мэтавай аўдыторыі. Разглядаецца, як рэальная гістарычная падзея – знаходжанне пэўнага чалавека ў азарычскім лагеры для ваеннапалонных у Беларусі падчас другой сусветнай вайны – трансфармуецца ў падзею літаратурную.

**Ключавыя словы:** беларуская літаратура; публіцыстыка; нарыс; дыскурс; «ідэалагічны дыскурс»; наратыў; інтэнцыя; факт; «магнітафонная літаратура».

## ESSAY «DEATH CAMP» BY YAKUB KOLAS AS A MODEL OF LITERARY JOURNALISM

*V. M. Gubskaya*

*Belarus State Economic University,  
26, Partizanski Ave., 220070, Minsk, Republic of Belarus  
Corresponding author: V. M. Gubskaya (o\_gubskaya@mail.ru)*

The article deals with the issue of artistic processing of an actual fact in a text focused on the journalistic solution of specific tasks for a specific target audience. It is considered as a real historical event – the stay of a certain person in the Ozarich prison camp in Belarus during the Second World War – is transformed into a literary event.

**Key words:** belarusian literature; journalism; essay; discourse; «ideological discourse»; narrative; intention; fact; «tape literature».

Уласна-мастацкая літаратура і журналістыка – гэта ўзаемазвязаныя з’явы, якія праз слоўнае майстэрства здольныя моцна ўплываць на свядомасць шырокага грамадскага кола. Поруч з літаратурна-мастацкім пісьмом слова прафесійнага публіцыста працуе як інструмент, арыен-

таваны на фарміраванне грамадскай думкі, выяўленне і фіксацыю ідэалагічнай скіраванасці грамадства. Нават самыя славытыя пісьменнікі звярталіся да арсеналу публіцыстыкі, пішучы пра надзённае – на так званую «злобу дня». Да таго ж збор матэрыялаў для творчасці, і асабліва – назапашванне рэальных фактаў для іх наступнай апрацоўкі, робяць вельмі блізкімі прафесійныя прыёмы пісьменніка-эстэта і журналіста.

Прыгадаем, што з журналістыкі пачынаў сваю творчасць Максім Гарэцкі, з 1912 года выступаючы ў якасці карэспандэнта першай беларускай газеты «Наша ніва». На старонках перыядычных выданняў актыўна працавалі і іншыя класікі беларускай літаратуры, сярод якіх варта адзначыць Якуба Коласа. Пісьменнік актыўна выступаў у газетах з рознымі артыкуламі. Аднак менавіта публіцыстыка – тая форма яго творчасці, дзе праяўляецца аўтарскае ўменне бачыць факт, аналізаваць рэчаіснасць, трансліраваць пэўную інтэнцыю і адчуваць патрэбу мэтавай аўдыторыі. Ёсць у Якуба Коласа шэраг газетных артыкулаў, якія па сваім змесце можна вылучыць у асобную жанравую катэгорыю – нарысы. Гэтыя артыкулы, на думку М. І. Мушынскага, «адрозніваюцца ад газетных публікацый – ад нататкі, карэспандэнцыі, выкрывальнага памфлета, прывітальнай прамовы, віншавальнага слова і інш. ...Кароткая публіцыстычная нататка, водгук на пэўную падзею не могуць так поўна раскрыць праблему, як нарыс. У адрозненне ад традыцыйнай публіцыстыкі, кожны нарыс патрабуе індывідуальнага падыходу, больш падрабязнага разгляду ўсіх аспектаў узнятай аўтарам праблемы» [1, с. 647].

Нарыс «Лагер смерці», надрукаваны ў 1944 годзе ў газеце «Известия», – адзін з тых тэкстаў, якія знаходзяцца на мяжы журналісцкага даследавання і высокага мастацкага слова. Артыкул напісаны па-руску як водгук на покліч часу: у ім распавядаецца пра лагер смерці, які нямецкія захопнікі пабудавалі ў Азарычах. Якуб Колас наведваў гэты лагер у складзе Дзяржаўнай надзвычайнай камісіі па ўстанаўленні і расследаванні злачынстваў нямецка-фашысцкіх захопнікаў і іх саўдзельнікаў. Яму давялося паразмаўляць з вязнямі гэтага лагера – 14-гадовай Кацярынай Хамянкавай, 62-гадовай Арынай Ігнаўнай Гаўрыленка, 19-гадовай Людмілай Пякарскай. Трэба адзначыць, што ўражанне ад наведвання было такім моцным, што Якуб Колас даслаў Старшыні Саўнаркама БССР П. К. Панамарэнку «Дакладную запіску», дзе адзначыў: «Дорога этих мучеников в лагерь была дорогою кровавых страданий, неслыханных мук, дорогою слез,

стонов, пыток. Дорогою смерти» [2, с. 648]. Фрагменты размовы з вязнямі лагера сталі асновай мастацкага нарыса, які прыцягвае даследчыцкую ўвагу не толькі структурай (арганізацыяй матэрыялу), але і спецыфікай злучэння двух дыскурсаў – мастацкага і палітычнага. Пра фарміраванне сінкрэтычных жанраў пісаў у свой час Б. В. Стральцоў: «Самым значным вынікам узаемадзейння і ўзаемапрапранікнення мастацкай літаратуры і публіцыстыкі з’яўляецца нараджэнне мастацка-публіцыстычных жанраў, такіх як нарыс, эсэ, фельетон, памфлет. У гэтых жанраў падвойнае падпарадкаванне – мастацкай літаратуры і публіцыстыцы. Іх тэкставая структура заснаваная на арганічным злучэнні логікарацыянальнага і эмацыяна-вобразнага пачаткаў» [3, с. 7]. Якраз гэтыя асаблівасці мы назіраем у нарысе Якуба Коласа «Лагер смерці».

Тое, што артыкул у жанры нарыса пісаў менавіта мастак слова, відавочна пры супастаўленні чарнавога і друкаванага тэкставых варыянтаў. У чарнавым варыянце твор меў назву «*Крестный путь*». Замену назвы можна звязаць з жаданнем аўтара надаць матэрыялу выразна публіцыстычны характар, наблізіць заглавак да газетнага фармату. Пры гэтым падкрэслім, што метафара «крестный путь» фіксуецца аўтарам у тэксце: «Они поистине прошли крестный путь, путь невыразимых мук и невообразимого издевательства» [1, с. 243]. Нарыс пачынаецца з апісання месца, дзе раней быў размешчаны лагер: «Безлесное моховое болото. Оно занимает гектаров 40–45... Неприветливо свисает над ним холодное мартовское небо, подернутое облаками» [1, с. 243]. Элементы мастацкага наратыву, злучаныя з канкрэтнымі лічбамі, сведчаць пра жаданне пісьменніка апрацаваць матэрыял для публіцыстычнай падачы. Выразы кшталту «мирное белорусское население», «фашистские душегубы», «когти немецких хищников», «ужасы нравственных и физических пыток» дэманструюць палітычны наратыв, сродкамі якога Якуб Колас набліжаў свой тэкст да надзённасці 1944 года. Трэба адзначыць, што ў надрукаваным нарысе быў зменены і факталагічны матэрыял: – «у асноўным тэксце быў зменшаны спіс забітых, якіх узгадвае 14-гадовая Кацярына Хамянкава, скарочаны аповед 19-гадовай Людмілы Пякарскай са Жлобіна, удакладняецца лічба забітых у в. Фалевічы (у асноўным тэксце – 235 чалавек, у аўтографе – 285)» [1, с. 749].

Жахі лагернага жыцця падаюцца праз галасы відавочцаў, якія фарміруюць увесь матэрыял артыкула. Аўтар адвёў сабе ролю слухача, з правам распачаць размову, даць невялікі каментар-звязку і зрабіць ключавую выснову. Пры гэтым у аповедах пацярпелых навідавоку

тыя ж характэрныя моўныя формулы – праявы метанаратыўнага (агульнапрынятага) палітычнага дыскурсу, які назіраўся ў словах аўтара. Напрыклад, «*Обозленные фашисты дотла сожгли четыре деревни*», «в нашей деревне они зверски убили 235 человек» (14-гадовая Кацярына Хамянкава). Заўважна, што аўтар апрацоўваў аповеды суразмоўцаў, нават карэктуючы сінтаксіс для пісьмовай падачы: «Они устали, обессилели, изголодались, и больше не могут бороться за свою только что начавшуюся жизнь, жестоко обрываемую немецкими палачами» (62-гадовая сялянка Арына Ігнатаўна Гаўрыленка) [1, с. 244]. Аўтарскія каментарыі і высновы цалкам адпавядаюць патрабаванням ваеннага часу: носяць асуджальны характар («фашизм и злодеяние – неотделимые понятия», «фашисты дошли до последней черты чудовищного злодеяния»), утрымліваюць газетныя штампы пры згадках ворагаў («немецкие изверги», «немецкие злодеи», «разнузданная гитлеровская орда», «фашистский зверь») і, безумоўна, нясуць агітацыйны настрой («Вот почему свободолюбивые народы должны как можно скорее нанести последний удар в сердце фашистского зверя») [1, с. 248].

Такая тэкставая скіраванасць, аб'яднанне дыскурсаў і ўмяшальніцтва аўтара ў аповед персанажаў нарыса сведчаць пра жаданне пісьменніка Якуба Коласа апрацаваць матэрыял для фармату артыкула ў цэнтральным савецкім друку («Напісаць артыкул. I. IV» – такая пазнака стаяла над чарнавым варыянтам запісаў), а таксама дэманструе асаблівасці палітычнага дыскурсу таго часу. Аналіз публіцыстыкі, створанай менавіта пісьменнікамі, дазваляе ўбачыць логіку іх мыслення пры арганізацыі матэрыялу, працэс ачышчэння факта ад суб'ектыўна-аўтарскай мадальнасці на карысць палітычнага пафасу, а пісьменніцкага слова – ад залішняй вобразнай інтэрпрэтацыі. Аднак артыкул «Лагер смерці» мае яшчэ адну каштоўнасць – менавіта з яго ў беларускай літаратуры распачалася тэма «вогненных вёсак», ён стаў прадвеснікам «магнітафоннай літаратуры».

### Бібліяграфічныя спасылкі

1. *Колас Я.* Збор твораў. У 20 т. Т. 17. Публіцыстыка (пач. 1950-х – 1956 гг.), з архіўных матэрыялаў (1925, 1926, 1930), нарысы (1917–1944), літаратуруна крытыка (1928–1956) / Мінск: Беларус. навука, 2012. 895 с.
2. *Мушынскі М. І.* Летапіс жыцця і творчасці Якуба Коласа. Мінск: Беларус. навука, 2012. 1127 с.
3. *Стрельцов Б. В.* Основы публицистики. Жанры: учеб. пособие. Минск: Университетское, 1990. 240 с.